

نزن به سینه و سر در عزای ابن‌رضا(ع)

که جان‌با به لب آمد ز هجر و سوک جواد(ع)

گفت‌وگو با حجت‌الاسلام دکتر محمد رضا جباری، استاد تاریخ اسلام درباره ویژگی‌های سیر و سلوک معنوی در سیره و کلام جواد الائمه(ع) و تأثیر آن بر ساحت‌های فردی و اجتماعی

جواد نوائیان رودسری – دوران امامت امام جواد(ع) در حالی به پایان رسید که آن حضرت، هر روز با محدودیت‌های بیشتری از سوی دستگاه خلافت روبه‌رو می‌شد. در مظلومیت آن امام بزرگوار همین بس که حتی در منزل خود، زیر نظر عُمال خلیفه قرار داشت و همسرش که باید محرم اسرار و راز دار او باشد، عامل به شهادت رساندن آن حضرت شد. با این حال، وجود چنین شرایط ناگواری مانع از آن نبود که مؤمنان، از انوار قدسی آن وجود مقدس بهره‌مند شوند. هر چند که به نسبت دوران امامت امام باقر، امام صادق و امام رضا علیهم‌السلام، جمعیت شاگردان امام جواد(ع) کمتر بود و به سبب افزایش اختناق، فرصت کمتری برای علم‌آموزی مستقیم پیش می‌آمد، اما به مدد شبکه قدرتمند و کالت و اصحاب مورد اعتماد جواد الائمه(ع)، انتقال اطلاعات مورد نیاز، به اندازه کافی و کامل صورت می‌گرفت و از این منظر، باید دوره امامت پیشوای نهم(ع) را، دورانی ممتاز بدانیم.

یکی از ساحت‌هایی که در دوران امامت امام جواد(ع) والیته، امامان قبل و بعد از آن حضرت، همواره در معرض آسیب و انحراف قرار داشت، ساحت سلوک معنوی و عبادی بود؛ در آن دوره، مانند امروز، افرادی بودند که از مفاهیم مورد استفاده در این ساحت، برداشت‌های خودشان را داشتند، برداشت‌هایی که بعضاً عاری از آموزه‌های راستین اسلام و گاه، وام‌گرفته‌شده از تفکرات انحرافی و غیر توحیدی بود. ورود جواد الائمه(ع) به این ساحت بسیار مهم، چه در عرصه حدیث و چه در عرصه سیره و رفتار، برای تنویر افکار عمومی مؤمنان و مبارزه با تفکرات انحرافی در جامعه اسلامی، ورودی قاطعانه، دقیق و برنامهریزی شده بود. آن حضرت، چه در عرصه کلام، از قبیل صحبت با مردم و نگارش نامه و چه در عرصه رفتار شخصی و اجتماعی، همواره تلاش می‌کرد تا مردم را با حقیقت سلوک معنوی و عبادی و در ک‌صحیح از مفهوم بسیار مهم توحید، آشنا کند. بررسی متون روایی و تاریخی، صحت این مسئله را نشان می‌دهد. به مناسبت سالروز شهادت مظلومانه جواد الائمه(ع) و در گفت‌وگویی با حجت‌الاسلام دکتر محمد رضا جباری، استاد

تاریخ اسلام و مدیر گروه تاریخ مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، به بررسی این موضوع، در سیره پیشوای نهم(ع) پرداختیم. آن‌چه در پی می‌آید، مشروح این مصاحبه است.
توحید و شناخت پرور دگار در سلوک معنوی و عبادی جایگاه ویژه‌ای دارد و در روایات و سیره معصومین(ع) از زوایای گوناگون به این موضوع بسیار مهم پرداخته‌شده‌است. در سیره امام جواد(ع)، چه در عرصه عمل و چه در عرصه بیان، چه رهنمودها و دستور العمل‌هایی برای افزایش تأثیر این رویکرد و نکاتی که باید در طی کردن این مسیر مدنظر قرار گیرد، ارائه شده‌است؟

انسان در ارتباط خود با پرور دگار، باید به سه عرصه توجه ویژه داشته‌باشد؛ نخست آن که او را بشناسد و به خداوند ایمان بیاورد که البته این شناخت، به معنای همان شناخت محدودی است که بشر می‌تواند از پرور دگار به دست آورد؛ دوم این‌که بکوشد در عرصه‌های مختلف زندگی، از یاد پرور دگار غافل نشود و او را فراموش نکند و سوم این‌که در عبادت خداوند، در حد نهایت تلاش خود، کوشا باشد. معمولاً وقتی از سلوک معنوی و عبادی صحبت می‌کنیم، منظور مان توجه ویژه به این سه عرصه است. امام جواد(ع)، به عنوان هادی و پیشوای برحق، در هر سه عرصه دستور العمل‌های ویژه و سفارش‌های خاصی دارند که در متون روایی ما حفظ شده‌است. به عنوان نمونه، آن حضرت در باب خدا آگاهی و خداگرایی، می‌فرماید: «كَيْفَ يَصْنَعُ مَنْ اللَّهُ كَافِلُهُ وَ كَيْفَ يَهْرَبُ مَنْ اللَّهُ طَالِبُهُ؟ مَنْ انْقَطَعَ إِلَى غَيْرِ اللَّهِ وَ كَلَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَ مَنْ عَمِلَ بِغَيْرِ عِلْمٍ مَا أَفْسَدَ أَكْثَرَ مِمَّا يَصْلُحُهُ. الْقَصْدُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى بِالْقُلُوبِ أَلْبَغُ مِنْ اتِّعَابِ الْجَوَارِحِ بِالْأَعْمَالِ» (کشف الغمه، ج ۳، ۱۶۱)؛ کسی که خداوند (کشف الغمه، ج ۳، ۱۶۱)؛ کسی که خداوند سرپرست و کفیل اوست، چگونه به خودش وانهاده می‌شود؟ کسی که خداوند در طلب عقوبت اوست، چگونه نجات می‌یابد؟ کسی که صرفاً تکیه بر غیر خدا کند، خداوند او را به غیر خودش وامی‌گذارد و کسی که بدون علم، عمل

و لباسی پاک بپوشید و بیرون بیایید و دعا کنید که به واسطه آن خداوند بلا را از شما دفع می‌کند. علی بن مهزیار می‌گوید که طبق این دستور امام جواد(ع) عمل کرده‌و آرامش بر او مستولی شده‌است. ماهیت این توصیه‌ها و سفارش‌ها کاملاً توحیدی است.

برخی سلوک معنوی را تنها در عبادات صرف می‌دانند و از دیگر وجوه این سلوک که باید در رفتار و اعمال آن‌ها تبلور پیدا کند، غافل می‌شوند. توجه به این موضوع در سیره و کلام امام جواد(ع) چگونه‌است؟

قطعاً آن‌چه از اعتقاد به توحید ناشی می‌شود، محدود به عبادت‌های فردی نیست. در سیره جواد الائمه(ع) و روایاتی که از ایشان نقل شده‌است هم، موارد متعددی می‌توان یافت که بر این مسئله تأکید می‌کند. کسی که اندیشه توحیدی دارد، باید همه رفتارها، سخنان و حتی احساسات و نگاه‌های خودش را با این اندیشه تطبیق دهد. نمونه بارز آن که در کلام مطهر جواد الائمه(ع) نیز، دیده می‌شود، دوست

داشتن و دشمنی ورزیدن برای خداست؛ این‌که انسان بتواند حتی احساسش را به دیگران، از دریچه خداشناسی و خداباوری تنظیم کند. در کتاب ارجمند «تحف العقول» (ص: ۶۵۴)، روایتی از امام نهم(ع) وجود دارد که حضرت می‌فرمایند: «أَوْحَى اللَّهُ إِلَيَّ بَعْضُ الْأَنْبِيَاءِ أَمَّا زُهْدُكَ فَيَ الدُّنْيَا فَتَعَجَّلَكَ الرَّاحَةَ وَ أَمَّا انْقِطَاعُكَ إِلَيَّ فَيُعَزُّزُكَ بِي وَ لَكُنْ هَلْ عَادَيْتَ لِي عَذْوًا وَ الْوَلِيَّتْ لِي وَلِيًّا؟» پروردگار به یکی از پیامبران‌ش وحی کرد: اگر در دنیا زهد بورزی، موجب راحتی توست و اگر جز من، از بقیه رو بگردانی، نزد من عزیز می‌شوی؛ اما آیا در راه من با کسی دشمنی کرده یا کسی را دوست داشته‌ای؟ بنابراین، می‌توان موضوع دوستی و دشمنی در راه خدا را هم، یکی از آموزه‌های امام جواد(ع) در مسیر تقویت خداشناسی و جایگاه توحید در قلوب مؤمنان دانست که بر سلوک معنوی آن‌ها تأثیر فراوانی می‌گذارد.

بعضی معتقدند که دنیاگریزی نیز، باید به عنوان بخشی از سلوک معنوی مورد توجه کسانی قرار گیرد که در این مسیر گام برمی‌دارند. منظور از دنیاگریزی چیست؟ آیا باید آن را چیزی شبیه به رهبانیت و نادیده گرفتن نعمات دنیوی بدانیم؟ جواد الائمه(ع) در این زمینه، چه توصیه و سفارشی دارند؟

به نکته مهمی اشاره کردید؛ ببینید، دنیاگریزی به معنای ترک مطلق دنیا نیست؛ چون دنیا به خودی خود، نکوهیده و بد نیست. آن‌چه بد و نکوهیده‌است، دل بستن به دنیا و ترجیح دادن آن بر آخرت است؛ و رویکردی که باعث بستن مسیر رسیدن انسان به کمال می‌شود. در روایتی از امام سجاد(ع)، دنیا دو معنا و شکل متفاوت دارد؛ «الدُّنْيَا دُنْيَا، دُنْيَا بِلَاغ وَ دُنْيَا مَلُونَةٌ»؛ دنیا بر دو گونه است؛ دنیای «بلاغ» و دنیای «ملعونه»؛ دنیای بلاغ، همان

نگاهی به نقش مردم ایران در شکل‌گیری و گسترش بارگاه مطهر امام کاظم(ع) و جواد الائمه(ع)

حرم کاظمین^(ع)؛ یادگار هزارساله ارادت ایرانیان

چنین گزارش کرده‌است که بعد از احداث شهر بغداد توسط منصور، خلیفه عباسی در سال ۱۴۹ ق، منطقه‌ای را که بعدها حرم مطهر در آن قرار گرفت، به «مقابر قریش» اختصاص داد و مقرر کرد که پیکر بزرگان قریش و همچنین شخصیت‌های سیاسی مشهور اِپس از درگذشت، بر این مکان دفن کنند. با این حال، خطیب بغدادی، در کتاب «تاریخ بغداد» نام دیمی این مکان را نه «مقابر قریش»، بلکه «شونیزی کوچک» ضبط کرده و طبق نظر محمدحسین آل‌یاسین در کتاب «تاریخ المشهد الکاظمی»، احتمالاً این نام ایرانی و مربوط به دوران ساسانی است و به همین دلیل، قدمت این مکان، بر ای دفن اموات، باید بسیار قدیمی‌تر از عهد منصور باشد. به هر حال، نخستین کسی که بعد از دستور وی در «مقابر قریش» دفن شد، فرزند او، «جعفر اکبر» بود و پس از وی نیز، افرادی مانند هیثم بن معاویه عتکی خراسانی، از سیاستمداران ایرانی دربار عباسی، ابویوسف قاضی، از فقهای بزرگ اهل سنت و «زبیده»، همسر هارون الرشید در این مکان به خاک سپرده‌شدند. «مقابر قریش» در سال ۱۸۳ ق میزبان پیکر مطهر امام موسی کاظم(ع) شد؛ آن امام همام، در زندان مخوف هارون و به دست سندی بن شاهک به شهادت رسید. هرچند که طبق گزارش مسعودی در «الانبات الوصیه»، امام هفتم(ع) پیش از شهادت، مکان دفن خود را خریداری فرموده بود، اما ظاهراً به دستور هارون و برای جلوگیری از زیارت مرقد مطهر امام(ع) از سوی شیعیان، دوران رادیواری بلند کشیدند. این قولویه در «کامل‌الزیارات»، ضمن اشاره به این مسئله، بیان می‌کند که به دلیل سختگیری‌ها، امام رضا(ع) اجازه سلام دادن و زیارت مرقد مطهر

اندیشه

تازه‌های نشر

کتابی درباره عاشورا و درس‌های عبرت‌آموز آن

و تدوین عبد الجواد فلاطوری و تصحیح و تحقیق آیت‌ا... احمد کلباسی اشتری، به همت مؤسسه بوستان کتاب منتشر شده‌است. این کتاب، اثری است گران‌سنگ در بیان نکته‌هایی از تاریخ نهضت امام حسین(ع) و تحلیل قسمت‌هایی از آن با استناد به آیات قرآن کریم و احادیث اهل بیت(ع) که مؤلف، در این اثر، درس‌های عبرت‌آموز قیام عاشورا را تبیین کرده و تلاش دایرئوخ‌نگرش مردم به این واقعه بزرگ را با بصیرت همراه کند. این اثر در قالب ۲۵ تقریر تألیف شده‌است.

«لغزش‌های اعتقادی در عصر غیبت» منتشر شد

کتاب «لغزش‌های اعتقادی در عصر غیبت» (گونه‌ها، زمینه‌ها و راهکارها) اثر حسن ملایی است که در پژوهشکده مهدویت و آینده‌پژوهی پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی تهیه و به‌همت نشر این پژوهشگاه در ۳۱۷ صفحه منتشر شده‌است. به گزارش مهر، این اثر چهار فصل دارد؛ فصل اول به کلیات و مفاهیم اختصاص یافته‌است؛ فصل دوم، «گونه‌شناسی لغزش‌های اعتقادی» را در سه گفتار با عناوین مفهوم‌شناسی لغزش اعتقادی، لغزش‌های مشترک در همه اعصار و لغزش‌های ویژه در عصر غیبت را در برمی‌گیرد؛ فصل سوم، به بررسی موضوعات انکار و شک و همچنین، مدعیان دروغین مهدویت می‌پردازد و در فصل چهارم نیز، راهکارهای مقابله با این لغزش‌ها بررسی می‌شود.

پیک اندیشه

نشست‌روش‌شناسانه «جهاد تبیین»

سومین نشست تعاملی «منظومه معرفتی – روش‌شناسانه جهاد تبیین در سیر اثربخشی دانشگاه» به همت مرکز آموزش مجازی دانشگاهیان، امروز بعدازظهر برگزار می‌شود. به گزارش مهر، این نشست، با همکاری مرکز هم‌اندیشی استادان و نخبگان دانشگاهی و نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌های استان تهران از ساعت ۱۷ تا ۱۹ برگزار خواهد شد. حجت‌الاسلام صادق اکبری مسئول دفتر نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه علامه طباطبایی و عباسعلی رهبر، عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبایی، در این نشست به سخنرانی خواهند پرداخت.

حرم مطهر، کاشیکاری شد. این حمایت‌ها و نگهداری‌ها، طی قرن‌های بعد ادامه یافت. هنگامی که در سال ۶۵۶ق، هجوم مغولان باعث تخریب گسترده‌شد، حرم مطهر کاظمین نیز، آسیب دید، اما با فاصله عمادالدین قزوینی، یکی از کارگزاران ایرانی دربار مغولان، بنارا بازسازی و احیا کرد. در دوران شاه اسماعیل یکم صفوی و استقرار یک حکومت شیعی در ایران، ساخت و گسترش اماکن متبر که در کاظمین، شتاب بیشتری یافت. بغداد طی این دوره، گاه در حیطه قلمرو حکومت ایران قرار می‌گرفت و فرصت فعالیت‌های عمرانی را برای توسعه حرم کاظمین(ع) بیشتر می‌کرد. بعدها و در دوره قاجار، با وجود قرار گرفتن بغداد و کاظمین در حیطه قلمرو عثمانی، فعالیت ایرانیان برای حفظ و گسترش عمرانی این مکان مقدس، تداوم یافت. در دوره فتحعلی شاه، دو گنبد ساخته شده روی بنا ملاً شد و از آن تاریخ تا امروز، حرم مطهر کاظمین(ع) مانند گذشته، میزبان ایرانیان عاشقی بوده‌است که علاقه‌وارادت خود به دوامام معصوم(ع) را با شیوه‌های گوناگون، از جمله حفظ و نگهداری حرم مطهر آن بزرگواران، نشان داده‌اند.

عزادری روز عاشورا و بزرگداشت عید غدیر اعلنی کردند و شیعیان در دوران حکومت آن‌ها، فرصتی مغتنم برای بیان عقاید خود و گسترش آن یافتند. پیکر معزالدوله که باید او را بانی حرم کاظمین بدانیم، در سال ۳۵۸ق، توسط عضدالدوله، قدرتمندترین امیر آل بویه، به کاظمین منتقل و در نزدیکی مرقد مطهر امام جواد(ع) دفن شد. بعد از آن بود که عضدالدوله دستور داد، در اطراف ساختمان مرقد مطهر، دیواری محکم احداث کنند تا محافظت‌نا در برابر سیل باشد.

■ تداوم فعالیت‌های عمرانی ایرانیان
نقش ایرانیان در نگهداری و توسعه حرم مطهر امام کاظم و امام جواد علیهما السلام، طی هزار سال گذشته، همیشه پررنگ بوده‌است. نخستین گنبد بر فراز این حرم مطهر، در سال ۴۴۴ق و به دست «ارسلان بساسیری» و «ملک رحیم»، آخرین فرمانروای خاندان بویه ساخته‌شد. در سال ۴۹۰ق، بعد از حمله ناصیبان به آن مکان مقدس، این مجدالملک قمی، وزیر خردمند بر کیارق سلجوقی بود که حرم مطهر کاظمین را بازسازی و بهتر از قبل بنا کرد و با دستور وی، گنبد و بخش‌هایی از

